

ŠV. TOMAS AKVINIETIS
St. Thomas Aquinas

SVARSTYTI KLAUSIMAI APIE TIESĄ. KLAUSIMAS XVII APIE SAŽINĘ, 2 IR 3 ARTIKULAI

Disputed Questions on Truth. Question 17 on Conscience,
Articles 2 and 3

ANTRAS ARTIKULAS

ANTRAS KLAUSIMAS APIE SAŽINĘ. AR SAŽINĖ GALI KLYSTI

Ir atrodo, kad negali.

1. Juk prigimties teismas niekada neklysta, o sąžinė, pasak Bazilijaus, yra prigimties teismas. Vadinasi, sąžinė neklysta.

2. Be to, sąžinė žinojimą kai kuo papildo, ir tai, kuo papildo, nieko neatima iš žinojimo prigimties. O žinojimas niekada neklysta, nes jis yra nuostata, kuri visada sako tiesą, kaip tai parodyta *Etikos* šeštoje knygoje (Aristotelis 1990 a: 172 [1139b 20-35]). Vadinasi, sąžinė klysti negali.

3. Be to, Glosa Ezekielio knygai (Ez 1, 9) aiškina, kad sinderezė yra sąžinės kibirkštis. Vadinasi, sąžinė su sindereze siejama taip, kaip ugnis – su kibirkštimi. Bet ugnies ir kibirkšties veikla bei judėjimas yra tas pat. Vadinasi, sąžinės ir sinderezės veikla taip pat yra ta pati. Tačiau sinderezė neklysta. Todėl ir sąžinė neklysta.

4. Be to, sąžinė, pasak Damaskiečio ketvirtosios knygos, yra mūsų supratimo (*intellectus*) įstatymas. O mūsų supratimo įstatymas yra tikresnis už patį supratimą. Tačiau traktato *Apie sielą* trečioje knygoje rašoma, kad supratimas yra visada teisingas (Aristotelis 1990 b: 393 [430b 27]). Vadinasi, sąžinė visada yra dar teisingesnė.

RAKTAŽODŽIAI: Tomas Akvinietis, sąžinė, sinderezė, tiesa, protas, įstatymas.

KEY WORDS: Thomas Aquinas, conscience, synderesis, truth, reason, law.

5. Be to, protas ta dalimi, kuria su sindereze yra susijęs, neklysta. O su sindereze susijęs protas sudaro sąžinę. Todėl sąžinė niekada neklysta.

6. Be to, teisme lemia liudytojų parodymai. O Dievo teisme liudytojas yra sąžinė, kaip parašyta Laiške romiečiams: *tai liudija jų sąžinė...* (Rom 2, 15). Kadangi Dievo teismo niekaip negalima suklaidinti, tai atrodo, kad ir sąžinė niekada negali klysti.

7. Be to, visais atvejais taisyklė, kuria tvarkoma, turi būti neabejotinai teisinga. O sąžinė yra tam tikra žmonių veiklos taisyklė. Vadinasi, reikia, kad sąžinė visada būtų teisinga.

8. Be to, Pirmojo laiško Timotiejui žodžius *iš tyros širdies, geros sąžinės...* (1 Tim 1, 5) Glosa aiškina, kad viltis priklauso nuo sąžinės. Tačiau viltis yra pati tikriausia, nes Laiške žydams rašoma: *tvirtai guodžia mus, ieškančius prieglobsčio mums duotoje viltyje* (Žyd 6, 18). Vadinasi, sąžinė turi neabejotiną teisingumą.

1. Bet yra priešingai. Yra taip, kaip rašoma Evangelijoje pagal Joną: *ateis valanda, kada jūsų žudikai tarsis atlieką šventą pareigą Dievui* (Jn 16, 2). Todėl žudyti apaštalus žudikams diktavo jų sąžinė. Bet tai buvo klaida. Vadinasi, sąžinė klysta.

2. Be to, sąžinė daro tam tikrus palyginimus. Tačiau protas lygindamas gali suklysti. Todėl sąžinė gali klysti.

Atsakymas. Kaip jau minėta, sąžinė yra ne kas nors kita, kaip žinojimo taikymas kuriam nors savitam veiksmui. Tokiame taikyme gali pasitaikyti dviejų rūšių klaidų: vienokių dėl to, jog tai, kas taikoma, yra klaidinga, kitokių dėl to, kad neteisingai taikoma. Taip ir mąstant silogizmais galima suklysti dvejopai: arba panaudojant klaidingas prielaidas, arba klaidingai sudarant silogizmą. Tačiau pirmuoju atveju klaidinga gali būti tik viena prielaida, o kita teisinga. Mat jau buvo minėta, kad per sąžinę paskiro veiksmo tyrimui pritaikomos sinderezės žinios ir aukštesnysis bei žemesnysis protas.

Bet kadangi veiksmas yra paskiras, o sinderezės sprendimas yra bendras, tai sinderezės sprendimą veiksmui galima taikyti tik dėl kokios nors dalinės prielaidos, kurią kartais pateikia aukštesnysis protas, o kartais žemesnysis. Tad sąžinės veikimo rezultatas priklauso nuo silogizmo dalinės prielaidos. Pavyzdžiui, jeigu sinderezės sprendimas skelbia, kad nieko, ką Dievo įstatymas draudžia, negalima daryti, o aukštesnysis protas pateikia žinią, kad paleistuvavimas su šia moterimi prieštarauja Dievo įstatymui, tai sąžinės taikymo išvada bus ta, kad nuo šio paleistuvavimo reikia susilaikyti.

Ir, kaip jau buvo sakyta, bendrame sinderezės sprendime klaidų nepasitaiko, bet pasitaiko aukštesniojo proto sprendimuose. Pavyzdžiui, jei kas nors mano, kad Dievo įstatymą atitinka tai, kas iš tiesų jam prieštarauja, arba priešingai, kaip tie eretikai, kurie tiki, jog Dievas draudžia prisiekti. Ir šitaip klaida į sąžinę patenka iš aukštesniosios proto dalies. Panašiai klaida gali patekti į sąžinę ir iš žemesniosios proto dalies. Pavyzdžiui, jei kas nors klysta dėl pilietinių santykių teisingumo ar neteisingumo, garbingumo ar gėdingumo. Taip pat ir dėl klaidingo taikymo būdo klaida sąžinėje atsiranda, nes kaip silogistiškai mąstant apie teorinius dalykus pa-

sitaiko panaudoti nederamą įrodymo formą ir todėl padaryti klaidingą išvadą, taip pat atsitinka ir silogistiškai mąstant apie praktinius reikalus, kaip jau buvo sakyta.

Tačiau reikia turėti omenyje, jog dėl tam tikrų dalykų sąžinė niekada negali klysti, būtent tada, kai tas paskiras veiksmas, kuriam taikoma sąžinė, turi apie save bendrą sprendimą sinderezėje. Mat kaip teorijoje nepasitaiko klysti dalinėse išvados, kurios daromos tiesiogiai iš bendrųjų principų ir išreiškiamos tais pačiais terminais, pavyzdžiui, niekas neapsigauna dėl to, kad *ta visuma yra didesnė už savo dalį*, kaip ir dėl to, kad *kiekvienu visuma yra didesnė už savo dalį*. Taip pat ir jokia sąžinė negali klysti dėl to, kad Dievo neprivalau mylėti, arba dėl to, kad tam tikrą blogį reikia daryti. Mat abiejuose, tiek teoriniame, tiek praktiniame silogizme ir didžioji prielaida yra savaime akivaizdi (*per se nota*) kaip egzistuojanti bendrajame sprendime, taip pat akivaizdi ir mažoji prielaida, kurioje tas pats sau iš dalies predikuojuamas, pavyzdžiui, sakoma: *kiekvienu visuma yra didesnė už savo dalį. Ši visuma yra visuma. Vadinasi, ji yra didesnė už savo dalį*.

1. Todėl į pirmąjį argumentą reikia atsakyti, jog sąžinė vadinama prigimties teismu dėl to, kad ji yra tam tikra prigimties teismo padaryta išvada, kurioje gali pasitaikyti klaida, jeigu ir ne prigimties teismo klaida, tai paskiros prielaidos klaida arba, kaip jau sakyta, netinkamo protavimo būdo klaida.

2. Į antrąjį atsakytina, kad sąžinė žinojimą papildoma taikymu paskiram veiksmui, o pačiame taikyme gali būti klaida, nors žinojime klaidos nėra. Arba reikia sakyti, jog tardamas žodį *sąžinė* turiu omenyje žinojimą (*scientia*) ne siaurąją prasme, t. y. vien tik teisingų dalykų žinojimą, o žinojimą (*notitia*) plačiąją prasme, dėl kurio apie visa, ką žinome (*novimus*), paprastai sakome, kad tai mums žinoma.

3. Į trečiąjį atsakytina, jog kaip kibirkštis yra tai, kas ugnyje švariausia ir kas virš visos ugnies skraido, taip sinderezė yra tai, kas sąžinės sprendime atrandama kaip aukščiausia. Ir šios metaforos prasme sinderezė vadinama sąžinės kibirkštimi. Bet dėl to nereikia manyti, kad ir visais kitais atvejais sinderezė su sąžine susijusi taip, kaip kibirkštis – su ugnimi. Tačiau ir ugnyje pasitaiko tam tikrų ugniai svetimų priemaišų, kurios kibirkščiai netinka dėl jos prigimtinio švarumo. Panašiai ir kokia nors protui svetima klaida iš paskirų dalykų priemaišos gali tiktai sąžinei, bet ji netinka savo švarume egzistuojančiai sinderezei.

4. Į ketvirtąjį atsakytina, kad sąžinė vadinama supratimo įstatymu dėl to, ką ji iš sinderezės turi. Ir čia ji niekada neklysta, bet klysta kitur, kaip jau buvo sakyta.

5. Į penktąjį atsakytina, jog su sindereze susietas protas klysta ne dėl to, kad su ja susietas, o dėl to, kad klystantis aukštesnysis arba žemesnysis protas gali būti sinderezei priderintas taip, kaip klaidinga mažoji prielaida prijungiama teisingai didžiajai.

6. Į šeštąjį atsakytina, kad liudytojų parodymai teisme lemia tada, kai negalima kitais akivaizdžiais liudijimais parodyti, jog pirmieji yra klaidingi. O to liudytojo, kurio sąžinė klysta, sąžinės liudijimo klaidingumą atskleidžia sinderezės balsas. Todėl Dievo teisme lemia ne klystančios sąžinės liudijimas, o veikiau prigimtinio įstatymo balsas.

7. Į septintąjį atsakytina, kad ne sąžinė, bet veikiau sinderezė yra pirmoji žmonių veiklos taisyklė, o sąžinė yra tarsi tvarkoma taisyklė, todėl nėra nieko nuostabaus, kad jai gali pasitaikyti klysti.

8. Į aštuntąjį atsakytina, kad teisinga sąžine grindžiama viltis yra tikra. Ir ši viltis yra laisvai dovanota. Bet ta viltis, kuri grindžiama klystančia sąžine, yra ta, apie kurią Patarlių knyga sako: *nedorėlių lūkesčiai niekais nueina* (Pat 10, 28).

TREČIAS ARTIKULAS

TREČIAS KLAUSIMAS APIE SAŽINĘ. AR SAŽINĖ SAISTO

Ir atrodo, kad nesaisto.

1. Tik įstatymas žmogų saisto ką nors daryti. Bet žmogus pats sau įstatymo nekuria. Ir kadangi sąžinė yra žmogaus veikla, tai ji nesaisto.

2. Be to, patarimas nieko nesaisto. O sąžinė veikia patarimais. Juk atrodo taip, kad sąžinė, kaip ir patarimas, eina pirmiau už pasirinkimą. Vadinasi, sąžinė nesaisto.

3. Be to, saisto tik kas nors aukštesnis. Bet žmogaus sąžinė nėra aukštesnė už patį žmogų. Vadinasi, žmogaus jo sąžinė nesaisto.

4. Be to, tas pats saisto ir atleidžia. Bet sąžinės nepakanka tam, kad žmogui būtų atleista. Vadinasi, ji negali nė saistyti.

1. Bet priešingai. Šiuos Pamokslininko knygos žodžius *tavo sąžinė žino* (Pam 7, 23) Glosa aiškina: *šitas teisėjas neatleis niekam, kas yra nusikaltęs*. O teisėjo nurodymas saisto. Vadinasi, ir sąžinės įsakymas saisto.

2. Be to, apie šiuos Laiško romiečiams žodžius *Visa, kas daroma ne pagal įsitikinimą...* (Rom 14, 23) Origenas sako: *Apaštalas nori, jog kalbėčiau, mąstyčiau, veikčiau tik pagal sąžinę*. Taigi sąžinė saisto.

Atsakymas. Nėra jokių abejonių, kad sąžinė saisto. Bet norint žinoti, kaip saisto, reikia turėti omenyje, kad metaforiškai paimtas iš kūniškų dalykų ir pritaikytas dvasiniams *saistymas* įveda būtinybę. Mat tas, kuris yra susaistytas, privalo likti toje vietoje, kurioje susaistytas būti, ir iš jo atimta galimybė persikelti į kitą vietą. Tad akivaizdu, jog saistymo negali būti tuose dalykuose, kuriuose būtinybė iš vidaus veikia; juk negalime sakyti, kad liepsna yra susaistyta kilti į viršų, nors jai būtina kilti į viršų. Tačiau būtinas susaistymas galimas tik tiems, kuriems būtinybė įveda kitas.

Tačiau būtinybė, kurią kitas veikėjas gali įvesti, yra dvejopa. Viena yra besąlygiška prievarta, kuria žmogus priverčiamas daryti tai, ką verčia veikėjas. Kitokiu atveju prievartą teisingiau vadinti ne prievarta, o veikiau raginimu. Kita būtinybė yra tikslo siekimu sąlygota taip, kaip kad norėdamas gauti atlyginimą, žmogus būtinai turi atlikti darbą.

Pirmoji būtinybė, tai yra prievarta, susijusi ne su valios, bet su kūnų judėjimu, nes valia iš prigimties yra laisva nuo prievartos. O antros rūšies būtinybė valiai primesti galima. Pavyzdžiui, būtina pasirinkti tai norint pasiekti tą gerį arba išveng-

ti to blogio. Mat, kaip matyti iš Filosofo *Etikos* penktos knygos, išvengti blogio yra tas pat, kas pasiekti gėrį (Aristotelis 1990 a: 146 [1129b 7]). Bet kaip prievartos būtinybė kūnams primetama tam tikru veiksmu, taip ir toji sąlygota būtinybė valiai primetama tam tikru veiksmu. O tas veiksmas, kuriuo valia paveikiama, yra viešpataujančiojo ir valdančiojo įsakymas.

Todėl Filosofas *Metafizikos* penktoje knygoje rašo, jog karalius savo viešpatijoje yra pirmasis judintojas (Aristotle 1941: 752 [1013b 13]).

Todėl valdovo įsakymas valią (kiek tai liečia su ja susijusius reikalus) saisto jai tinkamu saistymo būdu panašiai, kaip kūno veiksmas prievartos būtinybe daro poveikį kitiems kūnams. Tačiau veikiantis kūnas kitam kūnui būtinybę visada įveda tik per savo veiksmo sąlytį su daiktu, kuriam daro poveikį. Todėl ir koks nors karaliaus arba šeimininko įsakymas nieko nesaisto, nebent jis pasiektų tą, kuriam įsakinėjama, o pasiekia per žinojimą.

Todėl saisto tik tas nurodymas, kuriam tarpininkauja to nurodymo žinojimas. Taigi tas, kuris negali žinoti nurodymo, nėra jo saistomas. Ir todėl tas, kuris negali žinoti nurodymo, nėra jo saistomas; taip pat ir tas, kuris nurodymo nežino, nėra saistomas tą nurodymą vykdyti, nebent privalėtų jį žinoti. O jeigu nežino ir neprivalo žinoti, tai nurodymas jo niekaip nesaisto. Tad kaip kūniškų reiškinių srityje kūnas veikia kitus kūnus tik per sąlytį, taip dvasinių reikalų srityje nurodymas saisto tik per žinojimą. Ir todėl kaip ta galia, kuri veikia sąlyčiu, ir ta, kuria veikia veikiantysis, yra ta pati galia, nes sąlytis veikia tik veikiančiojo galia, o veikiančiojo galia veikia tik sąlyčiu tarpininkaujant, taip pat ir ta galia, kuri nurodymu saisto, ir ta, kuri žinojimu saisto, yra ta pati galia, nes žinojimas saisto tik nurodymo galia, o nurodymas – žinojimu. Kadangi sąžinė yra ne kas kita, kaip žinojimo taikymas veiksmui, tai aišku, kad sąžinė saisto dieviškojo nurodymo galia.

1. Todėl į pirmąjį argumentą reikia atsakyti, kad žmogus pats sau įstatymo nekuria, bet pažinimo veiksmu žino kito sukurtą įstatymą, todėl yra susaistytas jį vykdyti.

2. Į antrąjį atsakytina, kad *patarimas* suprantamas dvejopai. Mat kartais *patarimas* yra ne kas kita, kaip proto atliekamas tyrimas to, ką reikia daryti. Ir toks tyrimas su pasirinkimu susijęs taip, kaip silogizmas arba klausimas – su išvada, kaip apie tai rašomas *Etikos* trečioje knygoje (Aristotelis 1990 a: 105 [1112b 20]). Bet taip suprantamas *patarimas* nepriešinamas nurodymui, nes mums patariama dėl tų pačių dalykų, apie kuriuos kalbama nurodyme. Ir iš tokio *patarimo* gali kilti tam tikras susaistymas. Tačiau šitaip aptartas *patarimas* sąžinėje naudojamas tik vienu būdu, būtent tiriant tai, ką reikia daryti. Kita prasme *patarimas* suprantamas kaip prievartos galios neturintis įtikinėjimas arba skatinimas ką nors veikti. Ir tokiais atvejais *patarimas* priešinamas nurodymui. Toks yra draugiškas padaršinimas. Ir iš tokio *patarimo* kartais atsiranda sąžinė. Juk kartais to *patarimo* žinios taikomos atskiram veiksmui. Bet kadangi sąžinė saisto tik to, kas joje yra, galia, tai iš *patarimo* kylanti sąžinė gali tik pačiu *patarimu* saistyti. Taip žmogus saistomas *patarimo* neniekinti, bet nesaistomas jį vykdyti.

3. Į trečiąjį atsakytina, kad nors žmogus nėra pats už save viršesnis, tačiau tas, iš kurio patarimo jis gavo žinojimą, yra už jį viršesnis. Taigi sąžinė jį saisto.

4. Į ketvirtąjį atsakytina, jog klystančios sąžinės nepakanka tam, kad žmogui būtų atleista tuo atveju, jei jis pačia klaida nusideda, tai yra daro klaidą, apie kurią privalo žinoti, jog tai yra klaida. Bet tuo atveju, jei jis apie klaidą neprivalo žinoti, tai jo sąžinė jam atleidžia, kaip tai akivaizdu tada, kai žmogus nusideda dėl nežinojimo, pavyzdžiui, kai jis prisiartina prie svetimos žmonos, manydamas, kad tai yra jo žmona.

Literatūra

- Aristotelis. 1990 a. *Nikomacho etika*. Iš senosios graikų k. vertė Jonas Dumčius. *Rinktiniai raštai*: 61–273. Vilnius: Mintis.
- Aristotle. 1941. *Metaphysics*. Translator W. D. Ross. *The Basic Works of Aristotle*, ed. R. McKeon, New York: Random House.
- Aristotelis. 1990 b. *Apie sielą*. Iš senosios graikų k. vertė Vosylius Sezemanas. *Rinktiniai raštai*: 321–405. Vilnius: Mintis.

Iš lotynų kalbos vertė prof. dr. Gintautas VYŠNIAUSKAS,
nepriklausomas tyrėjas

Versta iš *Sancti Thomae de Aquino Quaestiones disputatae de veritate*, quaestio XVII.
Textum adaequatum Leonino 1972 edito ex plagulis de prelo emendatum ac translatum
a Roberto Busa SJ in taenias magneticas denuo recognovit Enrique Alarcón atque instruxit
<https://www.corpusthomicum.org/qdv15.html> [žr. 2022 07 11]